

Юрій Клоновський
Чернівці

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ ТЕОДОРА ЦЕКЛЕРА

У статті здійснено науковий аналіз педагогічної спадщини Теодора Цеклера – відомого протестантського педагога та мислителя кінця XIX – першої половини XX століття. Розкрито ключові засади його виховної системи, що базується на біблійній антропології, засадах християнської етики та гуманістичних орієнтирів. Окреслено основні компоненти педагогічної концепції Т. Цеклера, зокрема ідею цілеспрямованого розвитку особистості, що передбачає формування духовності, моральної свідомості, індивідуального підходу в навчанні, у навчанні та вихованні через власний приклад. Проаналізовано історико-соціальний контекст формування його педагогічних поглядів. Висвітлено практичні аспекти реалізації цих ідей у протестантських навчальних закладах Галичини. Обґрунтовано значення поєднання релігійних і світських чинників в освітньому процесі, що сприяло становленню нової моделі християнського виховання в регіоні.

Ключові слова: Теодор Цеклер, педагогіка, протестантська освіта, виховання, духовність, моральність, гуманізм, наставництво, цілісна особистість.

The article provides a scientific analysis of the pedagogical heritage of Theodor Zekler, a well-known Protestant educator and thinker of the late nineteenth and early twentieth centuries. The key principles of his educational system, based on biblical anthropology, the foundations of Christian ethics and humanistic guidelines, are revealed. The main components of Zeckler's pedagogical concept are outlined, in particular, the idea of purposeful personal development, which involves the formation of spirituality, moral consciousness, and an individual approach to learning, teaching, and upbringing through one's own example. The historical and social context of the formation of his pedagogical views is analyzed. The practical aspects of the realization of these ideas in Protestant educational institutions of Galicia are highlighted. The importance of combining religious and secular factors in the educational process, which contributed to the formation of a new model of Christian education in the region, is substantiated.

Key words: Theodor Zöckler, pedagogy, Protestant education, upbringing, spirituality, morality, humanism, mentoring, integral personality.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах духовної, соціокультурної та освітньої трансформації українського суспільства особливої актуальності набуває звернення до історичного досвіду виховання, зокрема до педагогічної спадщини визначних постатей, чия діяльність ґрунтувалася на християнських освітніх чинниках. Однією з таких постатей є Теодор Цеклер (1867–1949 рр.) – протестантський пастор, педагог і громадський діяч, праця якого в регіонах Галичини та Буковини суттєво позначилася на становленні конфесійної освітньої системи, вихованні молодого покоління та його духовному формуванні. Педагогічна концепція Т. Цеклера формувалась під впливом біблійних принципів, протестантської етики, німецької освітньої традиції та національно-культурних реалій Східної Європи кінця XIX – початку XX ст. У центрі його уваги була цілісна особистість – вихована в дусі християнської моралі, працьовитості, відповідальності та суспільної активності. Його підхід до виховання базувався не лише на теоретичних міркуваннях, але й на практичному служінні як наставника, учителя, душпастиря.

Дослідження педагогічних поглядів Т. Цеклера дозволяє не лише глибше осягнути особливості вітчизняної освітньої традиції, але й окреслити потенціал її осмислення та адаптації до сучасних викликів виховання.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема педагогічної спадщини Теодора Цеклера, зокрема його поглядів на виховання, є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Вивчення творчості Т. Цеклера здійснювалося в контексті історії протестантської освіти, християнської педагогіки та розвитку педагогічної думки Центральної та Східної Європи.

Значний внесок у дослідження освітньо-виховної діяльності Теодора Цеклера зробили такі науковці, як В. Полєк, О. Руда¹, П. Сіреджук, І. Монолатій, Л. Федик, Л. Любащенко, І. Остащук, а також зарубіжні дослідники: О. Вагнер (O. Wagner), Е. Цеклер (E. Zöckler), І. Родескау-Ридель (I. Röskau-Rydel), В. Лемпп (W. Lempp), А. Які (A. Jaki), Л. Цеклер (L. Zöckler), А. Алабрудзінська (E. Alabrydzińska). Вони розглядали його педагогічні ідеї в контексті світової педагогіки й етики.

Водночас наявний дефіцит комплексних досліджень, які б системно інтерпретували педагогічні погляди Т. Цеклера крізь призму сучасних освітніх концепцій і виховних практик. Не повною мірою досліджено вплив його ідей на формування національної освітньої традиції в контексті протестантського світогляду.

Отже, у науковому просторі наявна потреба у глибшому аналізі педагогічної системи Теодора Цеклера, її оновленому осмисленні та застосуванні в сучасній освіті, що й зумовлює актуальність і новизну обраної теми.

Мета статті – проаналізувати зміст, принципи та практичну реалізацію педагогічної концепції Теодора Цеклера в історичному та сучасному контекстах.

Виклад основного матеріалу. Теодор Цеклер народився у другій половині XIX ст. в сім'ї євангельського пастора. Його дитинство та юність минули в умовах релігійної строгості, інтелектуального пошуку та постійної участі в житті церковної громади. Навчання в теологічних і педагогічних закладах Німеччини, зокрема в Лейпцигу та Берліні, дало йому змогу засвоїти не лише богословські основи, а й методи впливу на формування молодшої особистості через освіту.

Особистий досвід душпастирської праці в багатонаціональному й багатоконфесійному середовищі Галичини сприяв виробленню в педагога толерантного, але принципового погляду на виховання: свобода совісті не заперечує моральної відповідальності, а релігійна віра має бути основою особистісного зростання.

Варто підкреслити, що Т. Цеклер поділяв і розвивав протестантське бачення праці як духовного покликання. Виховання через працю, дисципліну, сумлінність і вірність було для нього не лише освітнім принципом, а життєвою аксіомою. Педагог мав бути взірцем – моральним авторитетом, що не лише навчає, а й живе згідно із проповідуваними цінностями.

Протестантська педагогіка в розумінні Т. Цеклера – це насамперед виховання совісної, мислячої, відповідальної особистості, яка здатна до самостійного ухвалення рішень, у світлі євангельських істин. У центрі педагогічного світогляду Т. Цеклера – біблійна концепція людини як образу Божого, покликаного до свободи й відповідальності. Виховання, на його думку, є процесом богопізнання і самопізнання водночас. Школа – не просто інституція знань, а місце формування душі, де знання та віра взаємодіють.

Т. Цеклер у своїй діяльності поєднував релігійно-пастирську функцію з педагогічною, убачаючи в цьому служінні вищу форму любові до ближнього й турботи про майбутнє суспільства.

Педагогічна концепція Теодора Цеклера тісно пов'язана з релігійними засадами, морально-етичними настановами та гуманістичним баченням особистості дитини. Т. Цеклер наголошував, що виховання не може бути лише передачею знань – воно має бути формуванням цілісної особистості, здатної до відповідального, чесного й духовно зрілого життя².

Одним із ключових принципів у педагогіці Т. Цеклера є принцип духовно-морального спрямування виховання. Він уважав, що без морального фундаменту всі інші знання втрачають цінність.

¹ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини у 20–30-х рр. XX ст.: реалізація та рецепції. Львів, 2019.

² Lempp W. Theodor Zöckler Und Die Zeugenauflage Der Evangelischen Diaspora. Stuttgart : Verl. Junge Gemeinde, 1961.

Цей принцип проявляється в його працях через ідеї виховання в душі істини, любові до ближнього, пошани до праці та відповідальності перед Богом і людьми: *«Усе, що я роблю заради когось, я роблю це добровільно, охоче і з радістю; усяди, де мене охоплює сильна любов, вона може привести до того, чого ніколи не досяг би жоден закон: добровільної, повної трансформації. Любов називають найвищою посудиною виховання. Звісно, не м'яка любов. Любов як засіб євангельської освіти – це, імовірно, довготерпелива, дружня, безкорислива, усеосяжна любов, яка ніколи не втрачає надії»*³.

Іншим важливим принципом є індивідуалізація виховання. Теодор Цеклер, як педагог-практик, глибоко розумів необхідність урахування унікальності кожної дитини. Він підкреслював, що педагог має не лише навчати, а й підтримувати духовне становлення, яке в кожного відбувається в особистісному ритмі⁴.

Ідеї духовно-морального виховання, розроблені Теодором Цеклером, знайшли своє втілення у змісті сучасної гуманістичної педагогіки. Порівняння педагогічного підходу Теодора Цеклера й ідей сучасної гуманістичної освіти ілюструє наведена нижче таблиця 1.

Таблиця 1

Порівняння педагогічного підходу Теодора Цеклера та сучасної гуманістичної освіти

Критерій	Теодор Цеклер	Сучасна гуманістична педагогіка
Основна мета	Морально-духовне формування особистості	Самореалізація та розвиток особистості
Джерело цінностей	Святе Письмо, протестантська етика	Плюралізм, права людини, демократія
Образ учня	Образ Божий, здатний до вдосконалення	Активний суб'єкт освітнього процесу
Роль учителя	Наставник, духовний провідник	Партнер, фасилітатор
Стиль виховання	Дисципліна, приклад, віра	Мотивація, підтримка, толерантність
Ставлення до праці	Засіб духовного зростання	Елемент соціалізації та розвитку навичок

В обґрунтованій Теодором Цеклером виховній системі мали вияв гуманістичні освітні принципи. Їх характеристику, зроблену на основі аналізу педагогічної спадщини педагога, ілюструє таблиця 2.

Таблиця 2

Основні принципи виховання за Теодором Цеклером

№	Принцип	Характеристика
1	Духовно-моральне виховання	Формування совісті, відповідальності перед Богом і ближніми
2	Особистісний підхід	Визнання унікальності дитини як образу Божого
3	Наставництво як форма педагогіки	Учитель – духовний провідник, не лише джерело знань
4	Поєднання праці й віри	Праця – засіб морального вдосконалення і соціального служіння
5	Виховання через приклад	Авторитет педагога – у власному житті та вчинках
6	Релігійне навчання як основа життєвих орієнтирів	Роль Святого Письма у формуванні ціннісної системи

Також центральним у його педагогіці є принцип праці – як фізичної, так і духовної. Праця, на думку Т. Цеклера, не тільки формує дисципліну, а й сприяє виявленню обдарувань, вихованню наполегливості й поваги до людської гідності.

Т. Цеклер надавав особливої ваги родині як першому й найважливішому виховному середовищу. У своїх проповідях і листах він постійно наголошував, що родинне виховання є основою формування світогляду дитини. У протестантському середовищі, яке поділяв Т. Цеклер, батько був не лише годувальником, але й духовним наставником. Матір, у свою чергу, виступала першою вихователкою любові, лагідності й покорі Божій волі⁵.

³ Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H. B. in Polen. Stanislaw. 30 (1933). № 5. S. 56–58.

⁴ Lempp W. Die Zöcklerschen Anstalten in Stanislaw. *Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch* / J. Krämer (zusammengestellt). Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965. S. 143.

⁵ Zöckler T. Das Deutschtum in Galizien. Dresden, 1915.

Теодор Цеклер розглядав сім'ю як малу церкву, де дитина набуває перших уявлень про добро і зло, про відповідальність і свободу. У цьому контексті приклад батьків був головним джерелом морального навчання: «не словом, а життям» – так формулював він педагогічний ідеал.

Він критикував прояви формалізму у шкільному вихованні, якщо воно не підкріплювалося домашньою атмосферою любові та духовного зростання. Саме родинне середовище, за Т. Цеклером, є тим ґрунтом, на якому проростають чесноти – сумління, добросердя, відповідальність.

У своїх педагогічних засадах Теодор Цеклер приділяв велику увагу моральному формуванню особистості. Він уважав, що дисципліна не повинна базуватися на страху чи примусі, а на свідомому внутрішньому переконанні. Виховання сумління, за Т. Цеклером, – це першочергове завдання як школи, так і родини.

Він неодноразово підкреслював, що відповідальність – це здатність відповідати перед Богом і людьми за свої вчинки. У цьому полягає суть протестантської етики, яка в його педагогічному баченні трансформується у практичне виховання характеру. Учитель, на думку Т. Цеклера, має виховувати не лише слухняних, а мислячих і морально зрілих учнів⁶.

Водночас Т. Цеклер розглядав працю як шлях до гідності. У його педагогічних нотатках і листах трапляються численні згадки про необхідність фізичної праці як способу розвитку скромності, витривалості, розуміння вартості результату. Він був переконаний, що саме через працю дитина вчиться любити життя, цінувати час і шанувати інших.

Після прибуття до Галичини Теодор Цеклер активно долучився до організації протестантського шкільництва, яке в умовах мультиконфесійного й багатонаціонального середовища відігравало не лише освітню, а й культурно-виховну функцію. У своїй практичній діяльності він виступав як педагог, адміністратор, наставник, а також як релігійний і громадський діяч.

Т. Цеклер послідовно дотримувався ідеї, що школа має бути продовженням духовного виховання, започаткованого в родині, і вона повинна інтегрувати релігійні, моральні й освітні засади. Він сприяв відкриттю шкіл при євангельських громадах, у яких навчання проводилось з акцентом на глибоке опанування Писання, розвиток мовної грамотності (української, німецької, польської мов) і формування етичних якостей учнів.

Т. Цеклер запроваджував інтегровану систему шкільного й опікунського виховання, де вчитель водночас виконував роль наставника, духівника й соціального працівника. Освітня діяльність під його керівництвом відзначалася уважністю до потреб кожної дитини, особливо з бідніших родин, сиріт або тих, хто пережив втрату батьків у війнах і епідеміях. Т. Цеклер переосмислив роль пастора як суто релігійного провідника. У його розумінні пастор є вчителем життя, людиною, яка має вести молодь не лише до пізнання Бога, а й до соціальної активності, громадянської відповідальності й особистісного зростання.

Його педагогічна діяльність базувалася на принципі «наставництва в любові», згідно з яким пастор мав бути авторитетом не із примусу, а завдяки прикладу особистої чесності, служіння та духовної глибини. Т. Цеклер наголошував: «Служіння пастора – це не лише проповідь у храмі, а щоденна присутність у шкільному житті, у душах дітей»⁷.

У цьому контексті пастор перетворювався на опікуна душі, що охоплював різні сфери життя учня – від допомоги в навчанні до подолання сімейних труднощів. Т. Цеклер постійно виступав за тісну співпрацю між учителем, батьками та духовною громадою. Він організовував батьківські збори, молитовні читання, спільні служби, які поєднували освітні й духовні елементи.

Теодор Цеклер вірив у трансформаційний потенціал виховання. Він започаткував низку ініціатив, що мали на меті поєднати християнські цінності із соціальною відповідальністю. У протестантських школах, заснованих за його участі, запроваджувалися уроки біблійної етики, заняття з ручної праці, музики, співу та риторики, що сприяло формуванню цілісної особистості.

⁶ Bericht des Evangelischen Kinderheims u. der mit ihm verbundenen Anstalten in Stanislawow (Stanislaw), Polen über das Jahr. 1934/1935.

⁷ Wiegand A. Von Theodor Zöckler Leben und Diaspora. *Die evangelische Diaspora*. 1926. S. 62.

Особливу увагу педагог приділяв гендерному вихованню, зокрема вихованню дівчат. Т. Цеклер наполягав, що освіта має бути доступною і для дівчат, яких традиційно менше залучали до навчання в сільських протестантських громадах. Він підтримував відкриття жіночих освітніх гуртків, навчання материнства, ведення господарства, але й розвитку інтелектуальних здібностей⁸.

У своєму листуванні з пасторами інших регіонів Т. Цеклер часто наголошував на потребі моральної профілактики серед учнів, включно з антипийняцькими бесідами, темами чесності, стриманості, поваги до власного тіла. Його педагогіка була спрямована не на покарання, а на запобігання моральному падінню – через просвітництво, спільну молитву й особистий приклад.

В умовах сучасного суспільства, що переживає глибоку ціннісну кризу, яка проявляється в релятивізації моралі, зниженні рівня міжособистісної довіри, розриві між поколіннями та втраті духовних орієнтирів, педагогіка Теодора Цеклера набуває нового значення, адже її основою є незмінні морально-християнські принципи, що ґрунтуються на Святому Письмі.

Т. Цеклер уважав, що головним завданням виховання є формування внутрішнього морального компаса, який не піддається кон'юнктурним впливам, а керується абсолютною етикою – правдою, любов'ю, служінням ближньому. Це надзвичайно актуально в умовах постправди, інформаційного перенасичення та відчуження молоді.

Його думка про те, що виховання є передусім духовним актом, перегукується із сучасними концепціями цілісного розвитку дитини, які включають не лише інтелектуальні, а й емоційні, моральні, духовні аспекти особистості.

Т. Цеклер не відокремлював християнське виховання від громадянського. Він був переконаний, що справжній християнин – це відповідальний громадянин, готовий жертвувати особистим благом заради спільного добра. У цьому полягає ключова відмінність його підходу від суто індивідуалістичних концепцій.

Цей принцип добре вписується в сучасну українську потребу у громадянському вихованні, формуванні активної, критично мислячої молоді, здатної до солідарності, патріотизму, поваги до прав людини.

Т. Цеклер наголошував, що християнська етика не суперечить свободі, навпаки, дисциплінує її, надаючи свободі змісту. У його педагогіці свобода поєднується з відповідальністю – і це становить альтернативу як авторитарному, так і анархічному вихованню.

Сучасна українська школа стикається з багатьма викликами, як-от: дефіцит мотивації в учнів, перевантаження програм, втрата довіри до інституту вчителя, криза авторитетів. У контексті цих проблем педагогіка Т. Цеклера пропонує низку відповідей:

Повернення до особистісного підходу. Для Т. Цеклера кожна дитина – унікальна, її потрібно виховувати з урахуванням індивідуальних потреб, обставин життя, сімейного контексту.

Модель учителя-наставника. В умовах сучасної деморалізації педагогічної професії Т. Цеклер подає приклад учителя, який є не лише джерелом знань, а моральним орієнтиром, провідником у складному світі цінностей.

Педагогіка довіри. У школах, натхненних його ідеями, пріоритет віддається діалогу, а не примусу; підтримці, а не засудженню.

Т. Цеклер уважав, що школа – це місце надії, де змінюється не лише дитина, а й усе суспільство. У цьому його педагогіка може стати натхненням для освітньої реформи.

Висновки та перспективи дослідження. Дане дослідження дало змогу комплексно осмислити педагогічну спадщину Теодора Цеклера як унікального явища в історії європейської та української педагогіки, сформованого на ґрунті протестантської етичної традиції, гуманістичних і духовно-моральних орієнтирів. Аналіз педагогічних поглядів Т. Цеклера, їх генези та реалізації у практиці освітньо-виховної діяльності дозволив сформулювати низку теоретичних і практичних висновків.

⁸ Deutscher Heimatbote in Polen : Jahrbuch des Deutschen Volkstums in Polen. Kalender für 1929. Jg. 8. Poznań. S. 126.

Теодор Цеклер як педагогічна постать є репрезентантом духовно-етичного напрямку в освіті, для якого центральною категорією виступає особистість дитини як Божого творіння. Його педагогічна концепція сформувалася на перетині протестантського світогляду, гуманізму, досвіду шкільництва в Галичині та впливу західноєвропейських освітніх ідей.

Педагогічна діяльність Т. Цеклера мала потужне практичне втілення в розбудові освітніх установ протестантського спрямування, де виховання ґрунтувалося на поєднанні релігійного і світського компонентів. Навчальні заклади, у яких він працював, поєднували якісну академічну підготовку із глибоким моральним і духовним формуванням.

Осмислення спадщини Теодора Цеклера дозволяє переглянути та збагатити зміст виховання в новій українській школі. Його праці й діяльність є прикладом поєднання віри, педагогіки та громадянської відповідальності, які можуть стати підґрунтям для формування сучасної ціннісно орієнтованої моделі освіти. Досвід Т. Цеклера свідчить, що виховання має тривалу перспективу впливу, а педагог, який працює на основі моральної віри, здатен формувати не лише учнів, а й цілу націю.

Список використаної літератури:

1. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини у 20–30-х рр. XX ст.: реалізація та рецепції. Львів, 2019. С. 802.
2. Bericht des Evangelischen Kinderheims u. der mit ihm verbundenen Anstalten in Stanislawow (Stanislaw), Polen über das Jahr 1934/1935.
3. Deutscher Heimatbote in Polen : Jahrbuch des Deutschen Volkstums in Polen. Kalender für 1929. Jg. 8. Poznań. S. 126.
4. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 30 (1933). № 5. S. 56–58.
5. Lempp W. Die Zöcklerschen Anstalten in Stanislaw. *Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch* / J. Krämer (zusammengestellt). Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965. S. 143.
6. Lempp W. Theodor Zöckler Und Die Zeugenaufgabe Der Evangelischen Diaspora. Stuttgart : Verl. Junge Gemeinde, 1961. S. 24.
7. Wiegand A. Von Theodor Zöckler Leben und Diaspora. *Die evangelische Diaspora*. 1926. S. 62.
8. Zöckler T. Das Deutschtum in Galizien. Dresden, 1915. S. 119.

References:

1. Ruda, O. (2019). Natsionalno-osvitnia polityka uriadiv Polshchi shchodo naselennia Halychyny v 20–30-kh rr. XX st.: realizatsiia ta retseptsii. Lviv. S. 802.
2. Bericht des Evangelischen Kinderheims u. der mit ihm verbundenen Anstalten in Stanislawow (Stanislaw), Polen über das Jahr 1934/1935.
3. Deutscher Heimatbote in Polen: Jahrbuch des Deutschen Volkstums in Polen. Kalender für 1929. Jg. 8. Poznań. S. 126.
4. Evangelisches Gemeindeblatt: Organ der Evang. Kirche A. u. H.B. in Polen. Stanislaw. 30 (1933), № 5. S. 56–58.
5. Lempp, W. Die Zöcklerschen Anstalten in Stanislaw. In J. Krämer (zusammengestellt). *Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch*. Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965, s. 143.
6. Lempp, W. Theodor Zöckler Und Die Zeugenaufgabe Der Evangelischen Diaspora. Stuttgart: Verl. Junge Gemeinde, 1961, S. 24.
7. Wiegand, A. Von Theodor Zöckler Leben und Diaspora. *Die evangelische Diaspora*. 1926. S. 62.
8. Zöckler, T. Das Deutschtum in Galizien, Dresden, 1915, S. 119.

Подано в редакційну колегію 18.03.2025

Подано до друку 01.07.2025